

PRZEMOC W RELACJACH, PRZEMOC W STRUKTURACH – SOCJOLOGICZNE INTERPRETACJE I REMEDIA. WSTĘP REDAKTORÓW TOMU

Redaktorzy prowadzący niniejszego tomu z przyjemnością prezentują Czytelnikom nowy tematyczny zeszyt „Uniwersyteckiego Czasopisma Socjologicznego / Academic Journal of Sociology”. Uwzględniając potrzebę multidymensjonalności podejmowanej na łamach naszego periodyku tematyki, tym razem przyjrzymy się zjawisku przemocy w socjologicznym oglądzie – zagadnienie to debiutuje jako oddzielna część analiz, choć w zeszłych latach środowisko socjologiczne na UKSW wydało kilka prac pod redakcją poświęconych właśnie przemocy jako zjawisku patologii społecznej (np. Wiśniewski, Zaręba, Zarzecki 2016; Markocka, Olszewski, Wróblewska-Skrzek 2023). Warto już teraz zaznaczyć, że w obliczu kryzysu zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży, a także niestabilnej sytuacji międzynarodowej i wojen toczonych w Ukrainie oraz w Palestynie podejmowanie zagadnień przemocy wydaje się jak najbardziej zasadne.

Zagadnienia przemocy są dość często podejmowane przez polskich socjologów oraz prezentowane na łamach najbardziej znanych czasopism. Niekiedy nawet stają się osią danego wydania – przykładem może tu być tom 52 nr 1 „Przeglądu Socjologicznego” wydany w 2003 r. Jak już wspomniano, badacze z kręgu nauk społecznych często podejmują się opisu istoty praktyk przemocowych ze względu na to, że okoliczności przejawiania takich zachowań można odnosić do naukowych ustaleń zarówno socjologii, jak i psychologii, pedagogiki i nauk o wychowaniu, ale także filozofii i kryminologii, ponadto biologii czy też historii. Wynika to chociażby z przeglądu literatury przedmiotu (np. Kawula 2002: 123–135; Kunicki 2003: 137–142; Kurczewski 2003: 9–34; Wesołowska 2003: 245–254; Mościskier 2006: 89–104; Nowotka 2009: 28–29). Wciąż rosnąca liczba publikacji na ten temat wskazuje, że problem przemocy wciąż stanowi dla ludzi zagadnienie ważne, wywołujące potrzebę refleksji, ale też remediów wobec efektów oddziaływania przemocy.

Prezentacja zagadnień przemocy – oprócz waloru nowego spojrzenia i dodania aktualnych pomysłów do już istniejącej literatury przedmiotu na ten temat – pokazuje zarazem, jak wiele pomysłów badawczych ujawnia środowisko socjologów z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, które znajdują także odzew po stronie autorów z zewnątrz. Przykładem tej inspiracji jest niniejszy tom, ale również wcześniejsze numery (jak chociażby ten poświęcony zagadnieniu edukacji domowej, wydany w 2024 r., czy też poprzedni numer 35. poświęcony emocjom).

Tym razem nasza uwaga skupia się na przemocy w wielorakim ujęciu syntezującym dociekania na ten temat wielu perspektyw naukowych. Szczególnie w socjologii – skupiającej się przecież na relacjach i strukturach – tak zarysowana tematyka musi budzić wiele dyskusji. Dotyczą one tak naprawdę przemocy jako jednej z definicyjnych cech zachowań ludzkich, kształtujących formowanie się sposobów życia człowieka w epokach historycznych aż po współczesność. Znany XVII-wieczny filozof Thomas Hobbes w najśłynniejszym swoim dziele zatytułowanym *Lewiatan* zastanawiał się nad przejawami niezgody między ludźmi, która niejako uruchamia działania przemocowe – skierowane przeciwko drugiemu człowiekowi. „Tak więc w naturze człowieka znajdujemy trzy zasadnicze przyczyny waśni. Pierwsza to rywalizacja, druga to nieufność, trzecia to żądza sławy. Pierwsza sprawia, że ludzie dokonują napadów dla zysku; druga, że czynią to dla swego bezpieczeństwa; trzecia zaś, że czynią to dla swej sławy. Pierwsza posługuje się gwałtem, żeby się czynić panem innych mężczyzn, kobiet, dzieci i trzody; druga, ażeby tych samych rzeczy bronić; trzecia czyni użytek z gwałtu dla takich drobnostek jak słowo, uśmiech, odmienna opinia czy też jakiś inny znak niedostatecznego uważania bądź bezpośrednio własnej napadającego osoby, bądź pośrednio przez niedostateczną ocenę krewnych, przyjaciół, jego narodu, zawodu czy imienia” (Hobbes 2009: 206). Widać zatem, że liczba zdefiniowanych odmienności ludzkich i potencjalnych przyczyn prowadzących do zachowań przemocowych jest spora i wynika z bogatego zestawu interpretacji zaobserwowanych fenomenów.

Z kolei twórca *Traktatu o przemocy* Wolfgang Sofsky zastanawiał się na łamach swojej pracy nad tym, „co przyciąga ludzi do siebie? Odpowiedź jest jednoznaczna. Społeczeństwo nie wywodzi się z nieodpartej potrzeby towarzystwa ani też z konieczności wspólnej pracy. To doświadczenie przemocy łączy ludzi ze sobą. Społeczeństwo jest próbą stworzenia wzajemnej ochrony. Kładzie kres stanowi wolności absolutnej. Od tej chwili już nie wszystko jest dozwolone” (Sofsky 1999: 10). Niniejsza koncepcja niejako otwiera kolekcję stanowisk prezentowanych w dawnej i współczesnej literaturze przedmiotu, która jest bardzo pojemna i zarazem akcentująca nieco inne punkty widzenia w zależności od dyscypliny, na gruncie której przedstawia się zjawisko przemocy.

Oprócz takiego ujęcia, definiującego przemoc jako genezę więzi społecznej, sporo miejsca w literaturze przedmiotu zajmują także przemyślenia wobec tego, jakie jest źródło owego zjawiska. Otóż „współczesne zainteresowanie socjologiczne (stratyfikacja jako przemoc), antropologiczne (dyskurs etnograficzny jako przemoc), filologiczne (interpretacja jako przemoc), psychologiczne (wychowanie jako przemoc), czy wreszcie filozoficzne (myślenie i mówienie w kategoriach logiki tożsamości jako przemoc) fenomenem przemocy polega na próbie odsłonięcia tego utajonego, niewidocznego źródła przemocy. To utajone źródło przemocy to nade wszystko przemoc symboliczna” (Wróbel 2007: 20). Właściwie ten głos w dyskusji jest niejako zbieżny z powyższym tłumaczeniem, gdyż również odnosi się do więzi społecznych, ich wymiaru determinującego nawiązywanie kontaktów, a także obaw o odrzucenie – właśnie na płaszczyźnie przemocy symbolicznej.

Co właściwie znamionuje termin „przemoc”? Otóż „oznacza ono rodzaj czynu, działania albo cechę niektórych czynów. Jako przynależna do sfery działania, przemoc ma charakter relacyjny według schematu: podmiot (oprawca) – działanie (przemoc) – przedmiot (ofiara). Działanie uzyskuje status przemocy, gdy zbiegną się odpowiednie cechy podmiotu i przedmiotu działania. Działanie nosi znamię przemocy, gdy jest dokonywane wbrew podmiotowi tego działania” (Idźkowski 2008: 78). Jak zatem widać, przemoc zawsze wyrasta z nierówności oraz prowadzona jest wbrew ofierze, którą dotyka. Już te krótkie określenia wskazują, że zjawisko to ma wielkie znaczenie dla zbiorowego aspektu życia ludzkiego i może stać się przedmiotem badań socjologii. Można więc powiedzieć, że przemoc związana jest niejako z człowiekiem od początku jego zbiorowego funkcjonowania. Zresztą zjawisko to widoczne jest również w świecie zwierzęcym. Co do zasady stanowi przecież podstawę drapieżnictwa i mięsożerności dużej liczby gatunków ryb, płazów, gadów i ssaków.

W znanej publikacji prezentującej przemoc w optyce religijnej jej autor René Girard zastanawiał się nad rolą i znaczeniem złożenia ofiary w kontekście ceremonii i zgromadzeń o znaczeniu transcendentnym, łącząc niejako przemoc ludzi i zwierząt. Na kartach swojej pracy wspominał również o tym, że „często mówi się o «irracjonalności» przemocy. Jednak nie brak jej powodów, umie ona często znaleźć motywy, jeśli ma ochotę się uzewnętrznić. Chociaż powody wydają się dostatecznie mocne, nie należy traktować ich poważnie. Sama przemoc zapomni o nich, gdy tylko przedmiot wyznaczony na cel pozostaje poza jej zasięgiem i dalej ją lekceważy. Nienasycona przemoc szuka ofiary zastępczej i zawsze ją znajduje. W miejsce tej, która wzbudziła jej wściekłość, stawia się nagle inną, która nie wyróżniła się niczym szczególnym, aby przywołać gromy, chyba tylko tym, że była bezbronna i znalazła się w zasięgu ręki” (Girard 2019: 15). Taka „zastępowalność” ofiar przemocy widoczna jest szczególnie dziś, kiedy analizuje się przypadkowość ofiar gniewu jednostek czy zbiorowości, a wyładowanie agresji często następuje na niewinnych jednostkach. Dla napastników najważniejszy jest jednak sam akt dokonania czynów przeciwko innym.

Z kolei słoweński badacz idei i filozof Slavoj Žižek wskazał w jednym ze swoich tekstów, że przemoc można opisywać w odniesieniu do pewnej triady znaczeniowej. Przemoc ma wymiar subiektywny (np. akty okrucieństwa, zbrodnie, niepokoje społeczne zakończone rewolucjami czy krwawe konflikty międzynarodowe) oraz dwa wymiary przemocy obiektywnej – z jednej strony jest to przemoc symboliczna utrwalona przede wszystkim w dyskursie, języku, a z drugiej przemoc systemowa, wynikająca z presji struktur społecznych i implikowania porządku politycznego oraz ekonomicznego (Žižek 2010: 5–7). I właśnie podążając za definicją przemocy w ujęciu makrostrukturalnym, można zauważyć, że jest ona nierozzerwalnie związana z posiadaniem władzy wyrażonej w wielu formułach administracyjnych czy też formach stanowienia państwa.

Zwrócił na to uwagę Adam Leszczyński w popularnej pracy odnoszącej się do ludowej historii Polski. Przywołany autor przedstawił treści stanowiące „o ciągłości społecznych mechanizmów panowania i oporu w Polsce oraz o ważnym mechanizmie emancypacji. Ciągłość ta była – mimo wszystkich politycznych

i społecznych zawirowań – zadziwiająca mimo przewrotów, zaborów, powstań, okupacji i rewolucji. Struktury społeczne są jednak trwalsze od osób. Dziedzictwo opresyjnych instytucji społecznych – takich jak pańszczyzna – wpływa na relacje władzy przez kolejne stulecia” (Leszczyński 2022: 528). Właśnie pańszczyzna – zarówno w języku naukowym, jak też w codziennej mowie potocznej – staje się niejako synonimem tradycyjnej przemocy, nierozzerwalnie związanej z ustrojem feudalnym w ramach monarchii.

Duże znaczenie ma we współczesnym dyskursie socjologicznym zagadnienie przemocy symbolicznej, rozwinięte przez francuskiego badacza Pierre’a Bourdieu. Jest ona związana ze specyficznym narzucaniem przez klasy wyższe pewnych opinii, osądów i wartości, które stają się obowiązujące dla wszystkich i uznane za prawdziwe, wartościowe. Natomiast elementy kultury klas ludowych, niższych są traktowane mało pochlebnie, określa się je w sposób drwiący i podkreślający ową „niższość”, niepełnowartościowość w porównaniu do tych prezentowanych przez klasy wyższe (Bourdieu 2006: 636).

Podobne spojrzenie można odnaleźć w pracach Johana Galtunga. Ten norweski uczony (wykształcony na kierunkach matematyki i socjologii) nawiązywał w swoich pracach właśnie do przemocy symbolicznej, będącej niejako warunkiem wystąpienia jej bardziej widocznych aspektów. „Problem przemocy jest u Johana Galtunga szerzej postrzegany, niż to się powszechnie czyni. Rozróżnia on przemoc widoczną (przemoc bezpośrednią) i przemoc niewidoczną (która jest także przyczyną przemocy bezpośredniej). Na przemoc niewidoczną składają się: przemoc strukturalna i przemoc kulturowa” (Smolaga 2008: 135). Co ważne, przemoc traktowana jest tu w kontekście przekazów wskazujących na pewien porządek i związane z nim dystanse, jakie rodzą się z hierarchii ustanawianych przez ludzi.

W jednej ze swoich prac Piotr Mazurkiewicz zaproponował ujmowanie przemocy pod kątem wielu czynników – uwzględniając znaczenie przede wszystkim odczuwania niegodziwości przez ofiarę tego aktu. Wedle autora przemoc „jest to każde urzeczywistnione zachowanie, którego przynajmniej po części świadome (bezpośrednie lub pośrednie) sprawstwo daje się przypisać innej osobie, mające na celu narzucenie woli drugiemu człowiekowi poprzez użycie siły fizycznej lub groźbę jej użycia, a zmierzające do naruszenia zdrowej, psychicznej lub fizycznej, integracji osoby, ograniczenia jej wolności, aż do pozbawienia życia włącznie” (Mazurkiewicz 2006: 49).

Redaktorzy naukowci jednej z przywołanych powyżej prac trafnie zauważyli, „że przemoc – będąca tyle zjawiskiem społecznym, ile jednostkowym – od dawna na trwałe wpisała się w historię ludzi i społeczeństw. Potwierdzają to liczne opracowania historyczne i socjologiczne (zwłaszcza historia myśli społecznej), które dostarczają wielu egzemplifikacji konfliktów, agresji i form przemocy występujących zarówno na poziomie mikro- (zachowania przemocowe jako elementy interakcji społecznych), jak i makrostruktur społecznych (walka klas, wojny i konflikty etniczne oraz narodowe)” (Wiśniewski, Zaręba, Zarzecki 2016: 7).

Można także zauważyć, że „proces cywilizacyjny, który rozpoczął się wraz z rewolucją neolityczną, zapoczątkował trwającą do dzisiaj erę przemocy. Wtargnięcie zasad racjonalności ekonomicznej do wszystkich dziedzin ludzkiego życia było nieuniknione. Jednakże oznaczało też poważny wstrząs dla ewolucyjnie wykształconego, biologicznie uwarunkowanego, w istocie swojej pokojowego i egalitarnego porządku życia społecznego ludzi. Spłylenie więzi międzyludzkich, uzależnienie wartości człowieka od jego użyteczności i wydajności, wprowadzenie kryterium konkurencyjności, dyskryminacja i traumatyzacja poprzez dominację i władzę nad drugim sprzyjały dezintegracji społecznej człowieka i wiązały się z doświadczeniem bólu – są to klasyczne czynniki prowadzące do agresji i przemocy” (Bauer 2015: 199). Ujęcie takie świadczy o patologicznym charakterze działań przemocowych, które ludzie stosują w ostateczności, kiedy wszystkie relacje i kulturowo ustanowione reguły komunikacji wyczerpią się.

Inny autor potwierdził, że „stosowanie przemocy uznaje się powszechnie za zjawisko patologiczne, gdyż polega ono zazwyczaj na odstępstwie od zbiorowo akceptowanej wizji ładu społecznego. Przemoc natomiast, jako zjawisko społeczne, jest jednym z głównych obok groźby środków przymusu, polegającym na użyciu wbrew obowiązującemu prawu, siły fizycznej przez jednostkę czy grupę w celu narzucenia władzy bądź wymuszenia na innych określonego działania” (Maciejewski 2007: 24). Jest to więc odrzucanie wypracowanych oraz osiągniętych – czasami z dużym trudem – konsensusów, które umożliwiają życie zbiorowe w każdym jego aspekcie. Wybuchy przemocy są zaprzeczeniem umów i w rzeczywistości ich zerwaniem, gdy przemawia się agresją, a nie argumentami merytorycznymi czy nawet jedynie retorycznymi.

Niezwykle ważnym zagadnieniem w analizowaniu przemocy jest na pewno określony dyskurs – czyli to, w jaki sposób mówi się o tym zjawisku czy też prezentuje się je w mediach. Kanały komunikacji o przemocą stanowią ważny element w kontekście jej postrzegania, identyfikowania się z ofiarami bądź sprawcami, ponieważ kształtując także stosunek widzów (publiczności, osób postronnych, obserwatorów) do zaobserwowanych działań. Ponadto podążając tym tokiem myślenia, należy również zdać sobie sprawę, że „przemoc stanowi prawomocny temat w środkach masowego przekazu ponieważ jest «medialnie» (czyli przede wszystkim komercyjnie) atrakcyjna” (Czyżewski 2003: 206). „Obrazowość” przemocy i „zapotrzebowanie” na nią to również kolejne obszary, które domagają się naukowej interpretacji, ale też stosownych ograniczeń prawnych, szczególnie w przypadku najmłodszych, którzy podchodzą do medialnych obrazów przemocy bezkrytycznie oraz bezrefleksyjnie, co później widać w niektórych realnych zachowaniach, odwzorowujących obejrzaną scenę czy sekwencję.

Jak widać, przemoc znalazła się także na celowniku zainteresowań badaczy wywodzących się z różnych dyscyplin naukowych. Ich dociekania koncentrują się głównie na poznaniu zjawiska przemocy, wyjaśnieniu jego etiologii oraz wyodrębnieniu czynników sprawczych. Z kolei „z socjologicznego punktu widzenia zaobserwować można wiele czynników sprzyjających przemocą: bieda i ubóstwo, poczucie bezsilności i nie- możliwość zmiany swojego losu, brak możliwości zaspokojenia potrzeb oraz doznane krzywdy i upokorzenia, niechęć do własnego środowiska, ale i rządu władzy, dominacja, poczucie bezkarności i wyższości, potrzeba bogactwa i sławy” (Krawiec 2007: 29).

Zjawisko przemocy przybiera zatem różne oblicza. Nie ogranicza się tylko do fizycznego znęcania się nad drugą osobą, choć taka postać przemocy jest najczęściej obserwowana. Może występować w różnych, także mniej oczywistych formach – w środowisku pracy (np. mobbing), w szkole, a coraz częściej także w przestrzeni internetowej jako cyberprzemoc. Szczególnie niepokojącym i poważnym problemem społecznym pozostaje nadal przemoc domowa, która przybiera postać przemocy fizycznej, emocjonalnej, seksualnej, materialnej czy zaniedbania (Adamczyk, Adamczyk-Bębas, Bębas 2021: 31–39). Zjawisko przemocy występować może w różnym natężeniu, a jego przebieg obejmuje różne fazy, co czyni z niego tak ciekawe poznawczo zjawisko.

Jak już wspomniano, analizy naukowe uwzględniają perspektywy poszczególnych dyscyplin, ale również różne wymiary zachowań przemocowych w ludzkich zbiorowościach, uwzględniając ich strukturę, symbolikę czy też dynamikę. Wyróżnić tu można takie instancje, jak: perspektywa ofiary, perspektywa sprawcy, przyczyny, konsekwencje czy mechanizmy. Ponadto istotne są czynniki osobowe, sytuacyjne czy społeczno-kulturowe, tj. postawy społeczne czy stereotypy. Nie ulega wątpliwości, że przemoc narusza podstawowe prawa człowieka, jest istotnym problemem społecznym i wymaga kontynuowania refleksji naukowej służącej wprowadzaniu praktycznych rozwiązań na rzecz przeciwdziałania temu zjawisku (Adamczyk, Adamczyk-Bębas, Bębas 2021: 31–39). Opublikowane w niniejszym numerze teksty stanowią przyczynek do dyskusji na temat różnych wymiarów zjawiska przemocy oraz możliwości radzenia sobie z tym problemem.

Socjologiczne widzenie przemocy jest zatem pewną próbą ujęcia jej w definicyjną klamrę uwzględniającą przyczyny społeczne w kształtowaniu się tego typu zjawiska. Ochronny charakter więzi społecznych przed przemocą stanowi również temat przemyśleń zawartych w niniejszym tomie – w nawiązaniu do tytułowych interpretacji i remediów nasi autorzy poszukiwali różnorodnych rozwiązań sytuacji przemocowych. Przedstawiali różnorakie uwarunkowania konkretnych przejawów przemocy w społecznych sytuacjach i zarazem na poziomie ludzkich relacji. Zastanawiali się, jak przezwyciężyć postępującą wulgaryzację oraz brutalizację między coraz bardziej zaniepokojonymi uczestnikami życia publicznego. I taka właśnie optyka będzie zaprezentowana w niniejszym tomie, a autorzy w swoich tekstach zastosują odwołania zarówno do sfery jednostkowej, jak i zbiorowej. Niniejszy zeszyt składa się ogółem z dziesięciu tekstów – niniejszego wstępu, czterech artykułów naukowych (w tym jednego debiutu sporządzonego w języku angielskim), jednej glosy, jednego raportu badawczego, jednego sprawozdania z seminarium naukowego oraz dwóch recenzji wydanych niedawno prac – opisujących w pewnym stopniu problematykę przemocy w ujęciu globalnym oraz we współczesnych uwarunkowaniach rynku pracy.

Jako pierwsza swój artykuł naukowy zaprezentowała Katarzyna Majewska. Autorka zdecydowała się na przedstawienie zagadnień związanych z problematyką przemocy w kontekście komunikacji społecznej i przestrzeni symbolicznej. Katarzyna Majewska analizuje problem oddziaływania kampanii społecznych na

postawy wobec rasizmu i uchodźców. Zauważa, że niechęć do migrantów wynika z problemów ekonomicznych oraz ksenofobii wzmacnianej przez media i narracje polityczne. Kampanie społeczne mogą zmieniać te nastawienia, ale ich skuteczność jest ograniczona przez podziały społeczne i krótkotrwałe efekty. Korzyści i trudności związane z realizacją celów kampanii społecznych ukazuje, opierając się na wybranym studium przypadku. Autorka artykułu podkreśla, że trwałe zmiany wymagają łączenia tradycyjnych i cyfrowych form komunikacji oraz długofalowego zaangażowania aktorów społecznych.

W drugim tekście Magdalena Markocka dotyka problemu przemocy domowej i rówieśniczej wobec dzieci i młodzieży, analizując rolę szkoły jako instytucji funkcjonującej w systemie przeciwdziałania temu zjawisku. Autorka za cel postawiła sobie określenie znaczenia szkoły w zapobieganiu i reagowaniu na przemoc, z uwzględnieniem jej obecnych możliwości, kierunków działań i rekomendacji na przyszłość. W artykule wykorzystano dane jakościowe z badań empirycznych przeprowadzonych w warszawskich szkołach w 2023 roku. Autorka wyróżniła dwa główne obszary aktywności szkoły: pracę z uczniem oraz współpracę z rodzicami i instytucjami zewnętrznymi. W obu tych sferach wskazano kluczowe metody i strategie stosowane przez pracowników placówek oświatowych, a także bariery wymagające nowych rozwiązań lub ulepszenia wykorzystywanych obecnie. Całość zamykają postawione przez Autorkę wnioski oraz rekomendacje sformułowane na podstawie zgromadzonych danych.

Maria Środoń, w artykule zatytułowanym *Diagnozy zamiast konfliktów. Diagnozy użytkowania terenów zieleni w procesach zarządzania i planowaniu działań rewitalizacyjnych w polskich miastach*, przybliżyła rolę terenów zieleni w miastach i stosunek do niej ich mieszkańców, co wpisuje się w aktualną dyskusję odnoszącą się do polityki przestrzennej miast i ich przygotowania do wymagań klimatycznych współczesności. Autorka skupiła się również na potencjalnie konfliktogennym obszarze, jaki może powstać właśnie na styku zarządzania miastem i potrzebami sygnalizowanymi przez zwolenników ochrony przyrody.

Julia Świergiel, debiutująca autorka ze Szczecina, przygotowała tekst w języku angielskim zatytułowany *Desecrating memory: contemporary forms of violence against the dead and their cultural significance*. W artykule opisano formy przemocy dokonywanej wobec osób zmarłych, polegające przede wszystkim na wielowarstwowym ich zbeszczeszczeniu. Co istotne, tego typu praktyki zostały opisane w odniesieniu do dwóch przypadków badawczych z różnych krajów.

Z kolei Monika Bukowska wzbogaciła niniejsze wydanie komentarzem prawnospołecznym do wcześniej przedstawionych zagadnień. Tekst – w charakterze glosy – jest także syntetycznym ukazaniem podobieństw i różnic w kontekście prawnej diagnozy przemocy dokonywanej zarówno przez polski system prawny, jak też prawodawstwo europejskie oraz międzynarodowe. Dzięki takiej szerokiej perspektywie można dostrzec szereg niuansów w sankcjonowaniu prawnym przejawów przemocy, co ma znaczenie dla osób poszukujących rozwiązań właśnie w tym zakresie.

Sylwia Jaskuła oraz Leszek Korporowicz przybliżyli w swoim tekście *W poszukiwaniu podmiotowości. Seminarium o prawach narodów* ideę wydarzenia zatytułowanego *Ius Gentium (Rights of Nations): Heritage and Challenges in the Time of Interacting Cultures*, które odbyło się na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie w dniach 7–8 czerwca 2025 r. Autorzy sprawozdania odnieśli się z jednej strony do teoretycznych zagadnień dotyczących refleksji nad prawami narodów, a z drugiej przedstawili również kontekst opisywanego przez siebie seminarium, podnosząc międzynarodowe znaczenie podejmowanej problematyki oraz akcentując wcześniejsze wydarzenia tej rangi.

Kacper Knochowski przedstawił raport badawczy zatytułowany *Wiedza i umiejętności pracowników administracji biorących udział w szkoleniu Narodowego Instytutu Samorządu Terytorialnego*, w którym zaprezentował wyniki ankiety ewaluacyjnej przeprowadzonej sześć miesięcy po owym szkoleniu wśród jego uczestników. Szkolenie pt. *Władza lokalna wobec oddolnej kontroli obywateli realizowanej poprzez dostęp do informacji publicznej – zagadnienia praktyczne*, odnosiło się przede wszystkim do stosowania przepisów prawa do informacji publicznej w praktyce, a w szczególności umiejętności rozpatrywania wniosków składanych przez obywateli.

Zawartość tomu wieńczą dwie recenzje – pierwsza (autorstwa Andrzeja Ochockiego) dotyczy pracy Petera Turchina zatytułowanej *Czasy ostateczne. Elity, kontrelity i ścieżka dezintegracji politycznej* – natomiast druga (autorstwa Marcina Choczyńskiego) odnosi się do publikacji Zofii Smelki-Leszczyńskiej zatytułowanej *Cześć*

pracy. O kulturze zap***dolu. Stanowią one pewne podsumowanie zagadnień przemocy w ujęciu innych autorów, którzy wiążą ją z politycznymi uwarunkowaniami czy też światem korporacyjnych stosunków pracy.

Mamy nadzieję, że takie ujęcie problemu przemocy będzie zachętą dla innych badaczy do kontynuowania badań nad tym zagadnieniem – ze szczególnym uwzględnieniem postulatu ochrony ofiar przemocy w każdych uwarunkowaniach

Marcin Choczyński i Magdalena Markocka

Bibliografia

- Adamczyk D., Adamczyk-Bębas W., Bębas S. (2021), *Wobec przemocy. Wychowanie – profilaktyka – wsparcie*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Bauer J. (2015), *Granica bólu. O źródłach agresji i przemocy*, tłum. M. Skalska. Słupsk: Wydawnictwo Dobra Literatura.
- Bourdieu P. (2006), *Dystynkcja: klasy i klasyfikacje*, tłum. P. Biłos [w:] A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 634–650.
- Czyżewski M. (2003), *Trzy nurty socjologii przemocy jako odmiany dyskursu – o pułapkach czynienia przemocy wytłumaczalną*. „Przegląd Socjologiczny” 2003, t. 52, nr 1: 205–233.
- Girard R. (2019), *Sacrum i przemoc*, tłum. M. Plecińska, J. Pleciński. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Hobbes T. (2009), *Lewiatan*, tłum. C. Znamierowski. Warszawa: Aletheia.
- Idźkowski J. (2008), *Problem etycznej oceny przemocy* [w:] M. Baczewska (red.), *Portrety przemocy. Filozofia – społeczeństwo – kultura*. Lublin: Wydawnictwo AKAPIT, s. 78–92.
- Kawula S. (2002), *Zjawisko brutalizacji współczesnego życia jako problem społeczno-pedagogiczny: profilaktyka i resocjalizacja*. „Szkie Humanistyczne” 2022, nr 1–2: 123–135.
- Krawiec S. (2007), *Niektóre uwarunkowania przemocy w Polsce. Aspekty socjologiczne* [w:] J. Wawrzyniak (red.), *Socjologiczne i psychopedagogiczne aspekty przemocy*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, s. 29–39.
- Kunicki Z. (2003), *Uwagi o pojęciu przemocy*. „Forum Oświatowe”, t. 1: 137–142.
- Kurczewski J. (2003), *Miejsce przemocy w kulturze współczesnej*. „Przegląd Socjologiczny”, t. 52, z. 1: 9–34.
- Leszczyński A. (2022), *Ludowa historia Polski. Historia wyzysku i oporu. Mitologia panowania* (wyd. 2). Warszawa: Wydawnictwo WAB.
- Maciejewski J. (2007), *Przemoc w społeczeństwie. Wybrane aspekty socjologiczne* [w:] J. Wawrzyniak (red.), *Socjologiczne i psychopedagogiczne aspekty przemocy*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, s. 15–27.
- Markocka M., Olszewski B.H., Wróblewska-Skrzek J. (2023), (red.), *(Nie)widzialna strona przemocy domowej. Zjawisko przemocy w percepcji mieszkańców dzielnicy Bielany m.st. Warszawy*. Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Mazurkiewicz P. (2006), *Przemoc w polityce*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mościskier A. (2006), *Więź społeczna i stosowanie przemocy a natura ludzka*. „Societas/Communitas” 2006, nr 1: 89–104.
- Nowotka M. (2009), *Oblicza przemocy*. „Wychowawca”, nr 9: 28–29.
- Smolaga M. (2008), *Pojęcie przemocy strukturalnej w koncepcjach Johana Galtunga* [w:] M. Baczewska (red.), *Portrety przemocy. Filozofia – społeczeństwo – kultura*. Lublin: Wydawnictwo AKAPIT, s. 134–144.
- Sofsky W. (1999), *Traktat o przemocy*, tłum. M. Adamski. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Wesołowska E. (2003), *Przemoc w świadomości społecznej*. „Tolerancja”, t. 10: 245–254.
- Wiśniewski R., Zaręba S.H., Zarzecki M. (2023), (red.), *W kierunku „kultury bez przemocy”. Diagnoza i przeciwdziałanie przemocy w Dzielnicy Bielany m.st. Warszawy*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne.
- Wiśniewski R., Zaręba S.H., Zarzecki M. (2023), *Z problematyki badań nad postawami wobec przemocy w rodzinie. Eksploracje socjologiczne – wprowadzenie* [w:] R. Wiśniewski, S.H. Zaręba, M. Zarzecki (red.), *W kierunku „kultury bez przemocy”. Diagnoza i przeciwdziałanie przemocy w Dzielnicy Bielany m.st. Warszawy*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne, s. 7–18.
- Wróbel S. (2007), *Przemoc. Podmiot. Emancypacja* [w:] R. Sojak (red.), *Szara strefa przemocy – szara strefa transformacji? Przestrzenie przymusu*. Toruń: Wydawnictwo UMK, s. 19–31.
- Žižek S. (2010), *Przemoc. Sześć spojrzeń z ukosa*, tłum. A. Górny. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA.